

DOI: [https://doi.org/10.18371/fp.4\(40\).2020.221671](https://doi.org/10.18371/fp.4(40).2020.221671)

УДК 657.222

ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ОРГАНІЗАЦІЇ КАСОВИХ ОПЕРАЦІЙ НА ПІДПРИЄМСТВАХ ТА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПОРУШЕННЯ КАСОВОЇ ДИСЦИПЛІНИ

БУРКОВА Людмила Анатоліївна

*кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри обліку, оподаткування, публічного управління та адміністрування,*

Криворізький національний університет

ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0002-2840-5785>

e-mail: ludmila.ktu@gmail.com

ЖУРАВЕЛЬ Ольга Ярославівна

студентка,

Криворізький національний університет

e-mail: zhuravel.olga25@gmail.com

Анотація. *За різних часів людей завжди приваблювала сутність та історія виникнення грошей. Однак й на сьогодні немає єдності щодо їхнього розуміння. Запропоновані визначення сутності понять «грошові кошти» та «відокремлений підрозділ підприємства». Наведено рекомендації для цілей покращення обліку касових операцій на підприємствах. Освітлено адміністративну відповідальність посадових осіб підприємств і підприємців за порушення правил ведення касових операцій.*

Ключові слова: *грошові кошти, касові операції, готівкові розрахунки, відповідальність.*

Постановка проблеми. Питання виникнення, розвитку та сутності грошей за різних часів приваблювали дослідників. Але й на сьогодні грошові кошти є складною економічною категорією, а їх сутність залишається дискусійною. При цьому грамотне управління грошовими коштами, є

Аннотация. *В разное время людей всегда привлекала сущность и история возникновения денег. Однако и сегодня нет единства относительно их понимания. Предложены определения сущности понятий «денежные средства» и «обособленное подразделение предприятия». Приведены рекомендации для целей улучшения учета кассовых операций на предприятиях. Освещена административная ответственность должностных лиц предприятий и предпринимателей за нарушение правил ведения кассовых операций.*

Ключевые слова: *денежные средства, кассовые операции, наличные расчеты, ответственность.*

дуже важливим завданням, яке залежить від якості та своєчасності наданої інформації, а отже, від достовірності даних бухгалтерського обліку грошових коштів.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідженню питань обліку і контролю грошових коштів присвя-

чено багато праць відомих вітчизняних та зарубіжних вчених, серед яких: С.Л. Береза, М.Т. Білуха, Ф.Ф. Бутинець, І.О. Бланк, А.Г. Загородній, Л.В. Нападовська, Л.О. Лігоненко, Н.М. Малюга, Є.В. Мних, М.С. Пушкар, М.Г. Чумаченко, В.В. Сопко та інші.

Виокремлення невирішених раніше частин загальної проблеми.

Грошові кошти важливі для будь-якого підприємства. Належний їх облік та контроль за надходженням та витрачанням грошових коштів є частиною повсякденної роботи бухгалтерії. Однак й на сьогодні деякі аспекти обліку грошових коштів потребують удосконалення. Одним із проблемних моментів є недосконалість нормативно-правової бази, що регламентує порядок обліку касових операцій.

Метою статті є удосконалення теоретичних положень та розробка практичних рекомендацій щодо покращення організації касових операцій на підприємствах.

Виклад основного матеріалу дослідження. Найважливіша річ у нашому світі – гроші. За різних часів людей завжди приваблювала сутність та історія виникнення грошей, вони постійно намагалися описати їх властивості, що, з урахуванням історичних аспектів, знайшло відображення у розвитку різних теорій, а саме: металістична, номіналістична, кількісна.

Розвинення форм обміну свідчить, що за різних історичних часів гроші мали різноманітні форми: товарну, знакову, ідеальну тощо.

Рух грошей через структури підприємства часто порівнюють з кровообігом в організмі. По всіх «артеріях» підприємства безперервно циркулює «кров» – грошові кошти, переносючи

вартість до всіх її «органів».

Існуючі підходи щодо розуміння сутності поняття «грошові кошти» узагальнено у табл. 1.

Отже, за результатами проведеного огляду літературних джерел можна підсумувати, що на сьогодні поняття «грошові кошти» – складна економічна категорія, а серед науковців відсутня єдина думка щодо сутності даної категорії, що помітно ускладнює розвиток не лише теорії, але й практики грошових відносин. Вважаємо доцільним уточнити визначення категорії «грошові кошти», під якою пропонуємо розуміти економічний вимірник, який виконує роль всезагального еквівалента, виступаючи платіжним засобом та показником міри вартості під час здійснення підприємством операцій з купівлі-продажу товарів (робіт, послуг) та може бути представлений у формі банкнот і монет у національній валюті в касі підприємства, депозитів до запитання, коштів на банківських рахунках, які у будь-який момент часу можуть бути використані для здійснення розрахунків, або обміняні на інші законні платіжні засоби.

Слід зазначити, що розрахунки між підприємствами та організаціями опосередковують розподіл і перерозподіл суспільного продукту, перехід його з товарної форми в грошову, і навпаки. Розрахунки можуть здійснюватися в готівковій та безготівковій формах.

Відповідно до «Положення про ведення касових операцій у національній валюті в Україні» №148 [11] готівкові розрахунки (розрахунки готівкою) – платежі готівкою суб'єктів господарювання і фізичних осіб за реалізовану продукцію (товари, виконані роботи, надані послуги), а також за операціями, які безпосередньо не

Таблиця 1

Тлумачення сутності поняття «грошові кошти» у науковій літературі

Автор	Тлумачення терміну
Бабіч В., Сагова С. [1]	Грошові кошти – це валюта України та іноземна валюта.
Дерій М. [2]	Грошові кошти – це основні сегменти для здійснення готівкових і безготівкових розрахунків між державними бюджетними установами та підприємствами.
Несходовський І. [3]	Грошові кошти – абстрактний вимірник економічних процесів, явищ, об'єктів, який суб'єкти згодні приймати як платіжний засіб.
Івченко Л. [4]	Грошові кошти – це поняття бухгалтерського обліку, яке відображає найліквідніші активи підприємства та може бути у формі готівки, коштів на рахунках в банку, депозитів до запитання.
Остафійчук С. [5]	Грошові кошти – це готівка в касі підприємства, депозити до запитання, кошти на банківських рахунках, які характеризуються абсолютною ліквідністю, тобто можуть у будь-який момент бути використані для здійснення розрахунків, або обміняні на законні платіжні засоби.
Бутинець Ф. [6]	Грошові кошти – це металеві та/або паперові знаки, що є мірою вартості під час купівлі-продажу і виконують роль всезагального еквівалента, тобто виражають вартість усіх інших товарів і обмінюються на будь-який з них. Гроші бувають електронні, кредитні, паперові.
Осовська Г. [7]	Грошові кошти – доходи й надходження, що акумулюються у грошовій формі на рахунках підприємств, організацій, установ, домашніх господарств, у банках і використовуються для забезпечення їхніх власних потреб або розміщення у вигляді ресурсів банків.
Завгородній А., Паргин Г. [8]	У господарській практиці назву грошей мають явища, ззовні відмінні одне від одного: одиниці рахунку, в яких визначаються ціни на товари, національні грошові знаки, іноземна валюта, записи на банківських рахунках, кошти, витрачені на придбання цінних паперів, боргові зобов'язання, що використовуються для платежів, тощо.
МСБО 7 «Звіт про рух грошових коштів» [9]	Грошові кошти складаються з готівки в касі і депозитів до запитання.
НП(С)БО 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності» [10]	Грошові кошти (гроші) – готівка, кошти на рахунках у банках та депозити до запитання.
Положення про ведення касових операцій у національній валюті в Україні» №148 [11]	Готівка – грошові знаки національної валюти України (банкноти і монети, у тому числі розмінні, обігові, пам'ятні монети, які є платіжними засобами). Готівкова виручка (готівка) – сума фактично одержаної готівки від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг), а також від операцій, що безпосередньо не пов'язані з реалізацією продукції (товарів, робіт, послуг) та іншого майна.

Джерело: сформовано автором

пов'язані з реалізацією продукції (товарів, робіт, послуг) та іншого майна. Готівкові розрахунки підприємства (підприємці) здійснюють між собою та

з фізичними особами через касу як за рахунок готівкової виручки, так і за рахунок коштів, одержаних із установи банку.

Платежі готівкою на підприємстві повинні здійснюватися виключно через його касу з урахуванням встановлених Положенням №148 [11] обмежень щодо максимально можливих їх обсягів.

Відповідно до Положення про ведення касових операцій у національній валюті в Україні №148 [11] каса – приміщення або місце здійснення готівкових розрахунків, а також приймання, видачі, зберігання готівки, інших цінностей, касових документів.

Розглянемо проблемні аспекти щодо організації касових операцій на підприємствах в Україні.

Вимогами Положення «Про ведення касових операцій у національній валюті в Україні» №148 [11] порівняно з відповідним попереднім Положенням №637 змінено визначення щодо сутності поняття «відокремлені підрозділи».

На сьогодні під відокремленими підрозділами розуміються філії, представництва, відділення, що наділяються частиною майна господарських організацій, здійснюючи щодо цього майна право оперативного використання чи інше речове право, передбачене законодавством України, та інші структурні підрозділи (стаціонарні або пересувні), де реалізуються товари, надаються послуги та здійснюються розрахункові операції [11].

Таке визначення суттєво розширило коло учасників готівкових розрахунків. До того ж структурні підрозділи (стаціонарні або пересувні), де реалізуються товари, надаються послуги та здійснюються розрахункові операції також віднесено зараз до відокремлених підрозділів підприємств.

Разом з цим розділом 1 «Загальні положення» Положення №148 [11]

визначено, що його дія розповсюджується на юридичних осіб (крім банків) та їх відокремлені підрозділи незалежно від організаційно-правової форми та форми власності, органи державної влади та місцевого самоврядування під час здійснення ними діяльності з виробництва, реалізації, придбання товарів чи іншої господарської діяльності, фізичних осіб, які здійснюють підприємницьку діяльність. Своєю чергою на коло таких учасників готівкових розрахунків з урахуванням вимог Положення №148 [11] передбачається й необхідність:

- ведення касової книги;
- визначення порядку оприбуткування готівки та правил здавання готівкової виручки для таких підрозділів;
- встановлення ліміту каси.

При цьому виникає питання щодо тих підприємств, на яких фактично існує одна каса, через яку здійснюються розрахунки за реалізовані товари (роботи, послуги) із відповідним оформленням їх касовими документами при реалізації продукції власного виробництва.

У більшості випадків на практиці така каса знаходиться у складі структурного підрозділу підприємства – бухгалтерії. Виходячи із визначення, наведеного у Положенні №148 [11] у бухгалтерському значенні такий структурний підрозділ підприємства, тобто бухгалтерія, є відокремленим підрозділом підприємства. Продовжуючи цей логічний ланцюжок зазначимо, що згідно п. 39 Положення №148 [11] передбачено наступне:

- 1) кожне підприємство, яке має касу, веде одну касову книгу для обліку

операцій з готівкою в національній валюті (без урахування кас відокремлених підрозділів);

2) відокремлені підрозділи підприємств, які проводять операції з приймання готівки за продажу продукцію (товари, роботи, послуги) з оформленням її прибутковим касовим ордером, а також з видачі готівки на виплати, пов'язані з оплатою праці, виробничі (господарські) потреби, інші операції з оформленням їх видатковими касовими ордерами і відомостями, ведуть касову книгу.

Таким чином, відокремлені підрозділи підприємства повинні вести окрему касову книгу, а із визначення поняття «відокремлені підрозділи» випливає, що і структурний підрозділ підприємства – бухгалтерія також є відокремленим підрозділом підприємства. А отже повинно вести окрему касову книгу. Тобто, при такій ситуації підприємство фактично має одну касу, а повинно вести дві касові книги: у відокремленому підрозділі (а насправді це структурний підрозділ підприємства) та у цілому по підприємству.

З урахуванням вищевказаного вважаємо доцільним уточнити сутність поняття «відокремлений підрозділ» під яким пропонуємо розуміти підрозділи юридичної особи (філії та представництва), що знаходяться поза її місцезнаходженням та виробляють продукцію, виконують роботи або операції, надають послуги від імені юридичної особи, або здійснюють представництво і захист інтересів юридичної особи.

У зв'язку з набранням чинності Указу Президента України «Про визнання такими, що втратили чинність, деяких указів Президента України»

№418/2019 [12] було скасовано штрафні санкції, що попередньо застосовувалися за порушення норм з регулювання обігу готівки, визначені Указом Президента України №436 "Про застосування штрафних санкцій за порушення норм з регулювання обігу готівки" та встановлено нові аспекти такої відповідальності.

На сьогодні за порушення правил ведення касових операцій суб'єктами господарювання передбачена адміністративна відповідальність, яка накладається на посадових осіб підприємств і підприємців (табл. 2).

На нашу думку, з метою покращення касової дисципліни для підприємств було б доцільно застосувати Наказ «Про касову дисципліну підприємства», у положеннях якого варто окреслити наступні важливі аспекти:

- вказати особу, яка є відповідальною за стан організації та ведення касових операцій на підприємстві (касир, бухгалтер, головний бухгалтер тощо);
- визначити коло осіб, на яких покладатимуться обов'язки касира за умов його тимчасової відсутності (відпустки, тимчасова непрацездатність тощо);
- освітити порядок ознайомлення з вимогами Положення «Про ведення касових операцій у національній валюті в Україні» №148 [11] та внутрішнім порядком оприбуткування готівки в касі підприємства тих осіб, які будуть виконують обов'язки касира за умов його відсутності;
- порядок укладання з працівником підприємства, який виконує обов'язки касира, договору про його повну матеріальну відповідальність;
- скласти схему документообігу щодо оформлення касових операцій на підприємстві;

Адміністративна відповідальність, яка накладається на посадових осіб підприємств і підприємців за порушення правил ведення касових операцій

№ з/п	Вид порушення	Норма КУпАП [13]	Сума штрафу, що накладається	На кого покладається відповідальність
1.	Порушення порядку ведення готівкових розрахунків за товари (роботи, послуги), у тому числі за перевищення граничних сум розрахунків готівкою	Ст. 163 ¹⁵	За перше порушення протягом календарного року: від 100 до 200 НМДГ, тобто від 1 700 грн до 3 400 грн. За повторне порушення протягом календарного року: від 500 до 1 000 НМДГ, тобто від 850 грн до 17 000 грн.).	На винних у таких порушеннях посадових осіб підприємств, а також на підприємців
2.	Несвоєчасне або неякісне проведення інвентаризації коштів	Ст. 164 ²	За перше порушення протягом календарного року: від 8 до 15 НМДГ, тобто від 136 грн до 255 грн. За повторне порушення протягом календарного року: від 10 до 20 НМДГ, тобто від 170 грн до 340 грн.)	На винних у таких порушеннях посадових осіб підприємств, а також на підприємців
3.	Здавання виручки торговельними підприємствами всіх форм власності, що реалізують товари за готівку, з порушенням строків, установлених правилами розрахунків і ведення касових операцій	Ст. 164 ⁴	За перше порушення протягом календарного року: від 17 до 88 НМДГ, тобто від 289 грн до 1 496 грн. За повторне порушення протягом календарного року: від 43 до 175 НМДГ, тобто від 731 грн до 2 975 грн.	На осіб, відповідальних за здавання виручки

Джерело: сформовано автором

- вказати форму ведення касової книги на підприємстві (електронна чи паперова);
- за умови застосування електронної форми ведення касової книги на підприємстві встановити періодичність її роздрукування;
- визначити порядок розрахунку залишку готівки в касі підприємства;
- встановити порядок та строки здавання понадлімітної готівки до установи банку;
- вказати коло осіб, уповноважених керівником підприємства на підписання видаткових касових документів;

- визначити особу, відповідальну за отримання грошових коштів в установі банку та своєчасне здавання готівки, яка перевищує встановлений на підприємстві ліміт залишку готівки в касі, до установи банку;
- встановити періодичність проведення інвентаризації каси, особливості її проведення на підприємстві та склад інвентаризаційної комісії;
- інші особливості здійснення касових операцій на підприємстві.

Розроблений та затверджений Наказ «Про касову дисципліну» дозволить поліпшити організацію обліку касових

операцій у цілому на багатьох підприємствах, сприятиме посиленню дотримання ними вимог Положення №148 [11] та дозволить уникнути відповідальності, що може виникати за порушення вимог обліку касових операцій.

Висновки. Питання виникнення, розвитку та сутності грошей за різних часів приваблювали дослідників. Але й на сьогодні грошові кошти є складною економічною категорією, а їх сутність залишається дискусійною. При цьому грамотне управління гро-

шовими коштами є дуже важливим завданням. За результатами проведеного дослідження удосконалено сутність понять «грошові кошти» та «відокремлений підрозділ підприємства», наведено рекомендації щодо удосконалення обліку касових операцій на підприємстві. Метою подальшого дослідження є освітлення особливостей та проблемних аспектів організації касової дисципліни фізичними особами, які здійснюють підприємницьку діяльність, та їх відповідальності за порушення касової дисципліни.

Список використаної літератури

1. Бабіч В.В., Сагова С.В. Фінансовий облік (облік активів): Навч. посіб. К.: КНЕУ, 2006. 282 с.
2. Дерій М. Дефініції «грошові кошти» і «грошові потоки»: відмінності та взаємозв'язок. *Економічний аналіз*. 2010. Вип. 6. С. 60-64.
3. Несходовський І.С. Облік грошових коштів та контроль їх виконання в підприємствах торгівлі: автореф. дис... канд. екон. наук : 08.00.09. К., 2009. 20 с.
4. Івченко Л.В. Сутність грошових коштів: підходи до визначення. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2016. Вип. 10. С. 798-803.
5. Остафійчук С.М. Грошові кошти та їх еквіваленти - найліквідніші активи підприємства. *Науковий вісник Ужгородського університету : Серія: Економіка*. 2011. Спецвип. 33. Ч. 2. С. 215–220.
6. Бутинець Ф.Ф., Виговська Н.Г., Івахненко С.В., Малюга Н.М. та ін. Бухгалтерський словник. / за ред.: Ф.Ф. Бутинець. Житомир : ПП "Рута", 2001. 220 с.
7. Осовська Г.В., Юркевич О.О., Завадський Й.С. Словник. К.: Кондор, 2009. 360 с.
8. Загородній А.Г., Вознюк Г.Л., Партин Г.О. Облік і аудит: Термінологічний словник. Львів: „Центр Європи”, 2002. 671 с.
9. Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку 7 (МСБО 7) «Звіт про рух грошових коштів» IASB; Стандарт, Міжнародний документ від 01.01.2012 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/929_019 (дата звернення: 30.11.2020)

10. НП(С)БО 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності»: наказ Міністерства фінансів України № 336/22868 від 28.02.2013 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0336-13#Text> (дата звернення: 30.11.2020)
11. Положення про ведення касових операцій у національній валюті в Україні: Постанова Правління Національного банку України №148 від 29.12.2017 р., із змінами та доповненнями. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0148500-17#Text> (дата звернення: 30.11.2020)
12. Указ Президента України «Про визнання такими, що втратили чинність, деяких указів Президента України» № 418 від 20.06.2019 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/418/2019#Text> (дата звернення: 30.11.2020)
13. Кодекс України про адміністративні правопорушення №8073-X від 07.12.1984 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10> (дата звернення: 30.11.2020)